

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 338.43:631.1

Олійник О.Р.,
к.е.н., ст. наук. співробітник
Тернопільської державної сільськогосподарської дослідної станції
Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

Oliynyk O.R.,
cand.sc.(econ), senior research fellow,
Ternopil state agricultural experimental station IFAP NAAS of Ukraine

THE INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STIMULATING THE DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTION AND ITS USE IN DOMESTIC PRACTICE

Постановка проблеми. Із набуттям незалежності Україна розпочала самостійний етап розвитку економіки. Обравши проєвропейський ринковий напрямок, вона стає сприятливим полем для впровадження передових екологічно та соціально орієнтованих технологій аграрного виробництва. Саме позитивний міжнародний досвід ведення органічного сільського господарства зумовив його популяризацію впродовж останніх років у нашій державі.

Попри поступ у формуванні правового середовища для розвитку органічного виробництва, його позитивна динаміка, як свідчить світова практика, значною мірою залежить від ефективності державних стимулів. Тому формування дієвого механізму стимулювання органічного агровиробництва є тим необхідним наступним кроком, який зумовить поповнення кола сьогodнішніх ентузіастів органічного руху в Україні, створить передумови для їх ефективного господарювання, і таким чином наблизить країну до вирішення екологічних та соціальних проблем аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стрімкі світові тренди поширення органічного сільського господарства, а також його вписуваність у модель сталого економічного розвитку суспільства зумовили наукові дискусії щодо пошуку оптимальних умов для подальшого поширення органічного руху в світі. Зокрема, теоретичні та практичні аспекти розвитку вітчизняного органічного агровиробництва у своїх працях досліджували такі науковці, як: Артиш В. І., Безус В. В., Бородіна О. М., Гармашів В. В., Гуцаленко О. О., Зінчук Т. О., Шубравська О. В. та багато інших. Їх праці спрямовані на пошук оптимальної збалансованої системи економічних та правових регуляторів органічного сільського господарства, а також адаптацію до українських умов позитивних зарубіжних напрацювань тощо. Проте умови сьогodenня зумовлюють необхідність подальшого вивчення досвіду передових країн світу щодо заохочення аграріїв до переходу на екобезпечні технології виробництва, а також формування дієвого механізму стимулів та обмежень для ефективного розвитку органічного сільського господарства в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз міжнародного досвіду ведення та стимулювання органічного сільського господарства, а також висвітлення оптимальних умов для його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В наслідок поглиблення глобалізаційних процесів в Україні передові практики виробництва екобезпечної аграрної продукції набувають все більшого резонансу. Джерелом його поширення на євразійських теренах є країни старої Європи, що мають значні доробки у сфері екологізації сільського господарства та є основними споживачами органічної продукції. Цьому сприяв високий рівень їх суспільно-економічного розвитку та спрямування значних зусиль на формування реального середовища для сталого розвитку.

Із міжнародного досвіду відомо, що державна підтримка цієї галузі може бути ефективною лише за наявності базових умов (ініціатива виробників та споживачів). До того ж державне сприяння може здійснюватись не лише у формі субсидій, а й шляхом надання консалтингових послуг, що в інформаційну добу є особливо цінними.

За даними безпрецедентних досліджень Швейцарського Дослідного Інституту органічного сільськогосподарства (FiBL) та Міжнародної Федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), які охопили 162 країни світу, відомо, що у 2013 р. для ведення органічного сільськогосподарства у світі зайнято близько 37,3 млн. га земель або 0,9 % усіх сільськогосподарських угідь цих країн. Із них 32,7 % знаходяться в Океанії (у т.ч. Австралії та Новій Зеландії), 28,6 % - у Європі, 18,4 % - в Латинській Америці, 10,0 % - в Азії та 2,9 % - в Африці [3, с. 22; 11].

Варто зазначити, що найбільш динамічно органічне сільське господарство поширюється у Африці, де впродовж 2005-2011 рр. відбулось збільшення зайнятих ним площ у 2,2 рази.

У Європі за аналогічний період площа органічних сільськогосподарських земель зросла на 57 % (найбільший приріст мали Іспанія, Франція, Польща та Румунія).

На 38 % зросла площа органічних угідь в Азії за рахунок поширення органічного землеробства в Китаї та Індії.

Разом з тим органічне сільське господарство у кожній країні має свою історію та умови. Вони значною мірою уніфіковані у країнах ЄС, відмінні у країнах Північної та Латинської Америки та знаходяться на стадії формування у пострадянських державах.

Враховуючи те, що органічне сільське господарство за своїм характером є екстенсивним, його поширення в межах держав ілюструє показник зайнятих ним площ. Так, до числа десяти країн із найбільшим обсягом площі зайнятої органічним сільським господарством належать: Австралія (32,2 % загальносвітової площі зайнятої органічним с/г), Аргентина (10,2 %), США (9,7 %), Китай (5,1 %), Іспанія (4,1 %), Італія (2,9 %), Індія (2,9 %), Німеччина (2,7 %), Франція (2,6 %) та Уругвай (2,5 %). Їх частка у загальних обсягах земель зайнятих під органічним сільським господарством становить 75,2 %.

Абсолютне значення площ зайнятих органічним сільським господарством пов'язане, як правило, із потенціалом кожної країни (площею с/г угідь, природнокліматичними умовами, спеціалізацією). Тоді як відносний показник (частка органічних земель у структурі с/г угідь) свідчить про рівень екологізації сільськогосподарства країни в цілому. За ним до лідерів належать: Фолклендські острови (35,9 % с/г угідь країни), Ліхтенштейн (29,3 %), Австрія (19,7 %), Французька Гвіана (17,5 %), Швеція (15,4 %), Естонія (14,8 %), Самоа (11,8 %), Швейцарія (11,7 %), Чехія (10,8 %) та Латвія (10,4 %).

Найбільшу кількість виробників органічної продукції мали: Індія (30,5 % усіх виробників органічної продукції), Уганда (10,5 %), Мексика (9,4 %), Об'єднана Республіка Танзанія (8,1 %), Ефіопія (6,8 %), Перу (2,4 %), Туреччина (2,4 %), Італія (2,3 %), Іспанія (1,8 %) та Домініканська Республіка (1,3 %).

В Україні кількість виробників органічної продукції порівняно незначна. Це, як правило, екологічно свідомі ентузіасти, що очікують на покращення клімату у сфері органічного сільгоспвиробництва з боку держави.

Світовий обсяг роздрібної торгівлі органічними харчовими продуктами становить близько 47,8 млрд. євро. Зокрема найбільшу ємність мають ринки: США (21,0 млрд. євро або 44 % світового ринку органічних харчових продуктів), Німеччини (6,6 млрд. євро або 14 %), Франції (3,8 млрд. євро, 8 %), Канади (1,9 млрд. євро, 4 %), Великобританії (1,9 млрд. євро, 4 %), Італії (1,7 млрд. євро, 3 %), Швейцарії (1,4 млрд. євро, 3 %), Австрії (1,1 млрд. євро, 2 %), Японії (1,0 млрд. євро, 2 %) та Іспанії (1,0 млрд. євро, 2 %) [3, с. 52-53].

За оцінками Федерації органічного руху України, обсяг внутрішнього споживання органічної сільськогосподарської продукції в країні у 2013 році склав близько 12 млн. євро, що на 52 % більше, аніж роком раніше [11].

Найвищий рівень споживання органічної продукції на душу населення у 2009-2011 рр. мали: Швейцарія (177 євро), Данія (162 євро), Люксембург (134 євро), Австрія (127 євро), Ліхтенштейн (100 євро), Швеція (94 євро), Німеччина (81 євро), США (67 євро), Франція (58 євро) та Канада (57 євро) [3, с. 52-53].

Міжнародний досвід ведення органічного сільськогосподарства доводить необхідність формування спеціальної нормативної бази, а також дієвості застосування фіскальних інструментів для розвитку цієї галузі. Зокрема, у 86 із досліджуваних країн уже сформовано нормативно-правове середовище для розвитку органічного агровиробництва у формі законодавчого забезпечення та регулювання, стандартів, сертифікації та інспектування. У багатьох країнах передбачено державне субсидування та підтримку збуту органічної сільськогосподарської продукції, а також проведення навчань та популяризації її серед населення.

Україна є однією із перших пострадянських держав, де уже розпочато створення стимулюючих умов для розвитку органічного сільськогосподарства. Зокрема, 03.09.13 р. ухвалено Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Однак для формування механізмів його впровадження вкрай важливим є вивчення практики сусідніх країн, а також тих, що схожі з Україною за основними ринковими параметрами у галузі органічного сільськогосподарства.

господарства. Такий підхід дасть змогу створити оптимальні умови для розвитку органічного сільського господарства в Україні, запровадити ефективний механізм державного субсидування та уникнути помилок, що мали місце в практиці інших держав [7; 8; 12].

До прикладу, Туреччина та Молдова, як і Україна, мають слабо розвинутий внутрішній ринок органічної продукції, а її власне виробництво практично повністю орієнтують на ринок ЄС. Очевидно, їхній досвід може бути слухним.

З-поміж сусідніх з Україною держав найбільша частка земель зайнятих під органічним виробництвом у країнах ЄС, зокрема Словаччині (8,61 % усіх сільгоспугідь), Польщі (3,94 %), Угорщині (2,94 %), Румунії (1,67 %), а також у Молдові (0,89 %).

Разом з тим країни СНД перебувають на стартовому етапі розвитку органічного сільського господарства, що пов'язано із не сформованістю політики у цій сфері. Зокрема у Росії та Білорусі, де є значний природно-ресурсний потенціал, частка угідь зайнятих під органічним агровиробництвом вкрай незначна і становить лише 0,06 % та 0,0012 % відповідно. У цих країнах попри зростання споживчої зацікавленості у органічних продуктах харчування державну аграрну політику спрямовано на подальшу інтенсифікацію сільського господарства, а зусилля та ініціативи натхненників органічного руху є мало результативними [2; 5].

Площа угідь зайнятих органічним агровиробництвом в Україні (270,3 тис. га або 0,65 % усіх с/г земель), що значно більше ніж у північних сусідів, однак вкрай недостатньо, зважаючи на задекларований у Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р. курс на розширення застосування ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунту та збільшення частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства держави до 10 % [7; 12].

Очевидним також є те, що сформованість та дієвість державної політики у сфері екологізації сільського господарства в цілому та підтримки органічного виробництва та ринку його продукції зокрема, є важливими факторами впливу на розвиток органічного сільгоспвиробництва [4].

Так діюча з 1957 р. в ЄС Спільна Аграрна Політика (Common Agricultural Policy, САП) впродовж двох останніх десятиліть спрямована на субсидування розвитку сільських територій, підтримку виробників органічної продукції, захист навколишнього середовища, підвищення якості та безпеки харчових продуктів тощо. Впродовж останніх років щорічний бюджет САП становив близько 43 млрд. євро. Субсидування органічного агровиробництва в країнах ЄС є однією із найбільших статей витрат САП. Завдяки такому підходу органічне сільське господарство динамічно розвивається навіть у період економічної кризи [8].

У таблиці 1 наведено обсяги державної підтримки для ведення органічного сільського господарства, що діють у США, ЄС та інших країнах.

Таблиця 1

**Державна підтримка органічного сільського господарства
у розрізі країн, 2011 р.**

Країна	Цільове призначення угідь			
	Площа під овочами та лікарськими травами, євро за 1 га	Орні землі (зернові, олійні тощо), євро за 1 га	Луки / пасовища, євро за 1 га	Багаторічні культури та посадковий матеріал (сади, виноградники тощо), євро за 1 га
Швейцарія	970	647	162	-
Німеччина	300	170	170	720
Франція	150-600	100-151	80-151	150-900
Польща	269-333	202	67	166-395
Чехія	564	155	71-89	510-849
Молдова	40 євро/га – 1 рік; 24 євро/га – 2 рік			
Туреччина	75 євро/га			
США	у деяких штатах - 20 дол. США за 1 га на максимальну площу 16 га впродовж перших 3 р.			

Джерело: сформовано на основі [9]

Для глибшого розуміння впливу бюджетного субсидування на поширення органічного руху у цих країнах необхідно окреслити головні особливості розвитку органічного сільського господарства в них.

Так, **Швейцарію** справедливо називають піонером органічного сільського господарства. Це пов'язано із високим рівнем екологічної свідомості населення (рівень споживання органічних продуктів на душу населення у 2011 р. був найвищим у світі і становив 177 євро); потужністю об'єднань виробників екопродуктів, що практично формують політику у цій галузі; розвинутим внутрішнім ринком органічної продукції (обсяг роздрібної торгівлі органічними харчовими продуктами у 2011 р. становив 1,4 млрд. євро або 3 % світового обсягу). Швейцарський ринок органічних продуктів стабільно зростає завдяки значній

державній підтримці у формі субсидування (табл. 1), а також динамічному розвитку ринкової інфраструктури (майже ¾ органічної продукції реалізовано в торговельних мережах) [9, с. 25-29].

Серед країн ЄС найбільший ринок органічних продуктів має **Німеччина**, яка є одним із основних їх імпортерів та посідає третє місце за площею органічних сільгоспугідь. Політика підтримки органічного агровиробництва у цій країні спочатку формувалась, як варіант екстенсифікації сільського господарства, а пізніше – в рамках реалізації фінансованих бюджетом агроекологічних програм. Крім того кожен із регіонів (федеральних земель) має змогу змінювати обсяги субсидування виробників органічної продукції (табл. 2) залежно від місцевих особливостей. Також фермери можуть відшкодувати витрати на сертифікацію свого виробництва (до 530 євро на одні ферму). Значну увагу держави зосереджено і на фінансовій підтримці збуту органічних продуктів (впродовж 2000-2011 рр. розподілено більше 16,9 млн. євро) [9, с. 31-37].

Перші органічні стандарти у **Франції** було сформовано ще у 1972 р. Наведені у табл. 2. ставки субсидій дуже різняться з-поміж регіонів країни, так само як і обмеження щодо їх максимальних річних сум в розрахунку на одну ферму (7,7-30,4 тис. євро). Паралельно у Франції діє система податкового кредитування (2,5 тис. євро/рік на одну ферму і 400 євро на 1 га органічних угідь, але не більше 4,0 тис. євро на рік). Також фермери мають змогу отримати компенсацію своїх витрат на сертифікацію та інспектування органічного виробництва. Ще однією особливістю є потужна інформаційна підтримка та заохочення аграріїв до ведення органічного сільського господарства, яку реалізує, наприклад, Національний ресурсний центр для органічного сільського господарства (ABioDoc) [8; 9].

Попри давні традиції органічного землеробства у **Польщі** (з 1930-х рр.) лише із вступом в ЄС тут реально зросла зацікавленість фермерів у переході до органічного сільського господарства. З 2004 р. польські аграрії можуть отримувати допомогу ЄС в рамках агроекологічних програм, а також використовувати європейське маркування. Основними здобутками останніх років тут можна вважати значний розвиток маркетингової та інформаційної інфраструктури (щорічний Органічний маркетинговий форум у м. Варшава, щорічна виставка «Натура Фуд» у м. Лодзь, Дорадчий центр с/г у м. Радом тощо) [6; 9]. Основні перспективи розвитку органічного сільського господарства полягають у використанні значного природного потенціалу країни, великого внутрішнього споживчого ринку, а також реалізації експортних можливостей польської органічної продукції.

Варто зазначити, що уряди Польщі, Німеччини та Франції заохочують своїх аграріїв до переходу із традиційних на органічні технології ведення сільського господарства, збільшуючи розмір субсидій, наведених у табл. 1., у перехідний період на 6-27 %, 25-60 %, 50-130 % відповідно.

Специфіка розвитку органічного сільського господарства **Чехії** з-поміж країн ЄС полягає у значно меншому впливі сільського господарства на економіку держави (частка с/г у ВВП Чехії становить лише 2,37 %). Тут поряд із дією САП зусилля держави щодо популяризації органічного сільського господарства спрямовані на досягнення невикористаних агроекологічних переваг (збереження ландшафтів, біорізноманіття тощо). Підвищення зацікавленості фермерів до ведення органічного сільського господарства у цій країні пов'язують не стільки із зростанням ринку його продукції, скільки із значними обсягами його субсидування [8; 9].

У **Нідерландах** політика підтримки органічного с/г виробництва полягає не в субсидуванні безпосередньо виробників, а у стимулюванні споживчого попиту на екобезпечну продукцію та фінансуванні дослідницької роботи у сфері сталого сільського господарства, що націлено сприятиме зміцненню та виокремленню органічного агровиробництва в самостійний сектор економіки країни. Щодо фермерів, то вони можуть отримати відшкодування витрат на інспектування та сертифікацію свого органічного виробництва (до 650 євро на рік), а також мають доступ до пільг в оподаткуванні та кредитуванні [9, с. 39-44].

Державну політику **США** у сфері сільського господарства переглядають кожні п'ять років і декларують у формі програмного документу (останній – 2012 U.S. Farm Bill). Відповідно до сільськогосподарської програми 2008 р. органічному агровиробництву було надано значну підтримку для наукових досліджень (наприклад, Програма досліджень для переходу на органічне виробництво у 2010 р. отримала фінансування у розмірі 5 млн. дол. США), дорадчої та інформаційної роботи, вдосконалення органічних стандартів та сертифікації, покращення системи відшкодування витрат виробників за сертифікацію, а також заохочення аграріїв до збереження довкілля. Варто зазначити, що у деяких штатах діє субсидування органічних фермерів (20 дол. США/га на максимальні площу 16 га впродовж перших 3 р.). З 2010 р. США мають найбільший у світі ринок органічних продуктів (його обсяг у 2011 р. становив 3,53 млрд. дол. США, у т.ч. 63 % продукції рослинництва та 37 % продукції тваринництва та птахівництва) [1; 2; 9]. Очевидно, значні зусилля будуть спрямовані на збільшення власного органічного агровиробництва для забезпечення постійно зростаючого внутрішнього попиту.

Органічний сектор **Канади** має насичений внутрішній ринок, високий споживчий попит, значний виробничий та експортний потенціал. Як і в інших великих державах (наприклад, Франції та США) основною проблемою на шляху розвитку органічного сільського господарства є відмінності умов його ведення з-поміж самоврядних регіонів (провінцій) країни. До видів державної підтримки органічного сектору належить: часткове відшкодування витрат на сертифікацію органічного виробництва,

агрономічні консультації, інформаційна підтримка споживацької лояльності до органічних продуктів, просування експорту канадської органічної продукції тощо.

Для підвищення ефективності застосування різних фіскальних інструментів, спрямованих на екологізацію аграрної сфери, у розглянутих країнах діє система контролю органічного сектора. Це система, у якій галузеве відомство країни (міністерство) через спеціальний державний контролюючий орган влади делегує державним чи приватним організаціям функцію інспектування діяльності виробників, переробників та трейдерів у сфері органічного виробництва.

До прикладу, у країнах ЄС сформовано різні типи систем контролю органічного сектора (приватний, державний та комбінований). Усі вони мають однакові цілі, а відмінності полягають в організаційно-правовій формі ланок безпосереднього інспектування органічного агровиробництва.

Так, найбільш поширеним у Європі є приватний тип контролюючої системи, у якому держава уповноважує акредитовані приватні установи здійснювати інспектування органічного сільського господарства (Австрія, Бельгія, Болгарія, Кіпр, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Португалія, Румунія, Словенія, Швеція та Великобританія)

У державному типі – інспектування здійснює державний контролюючий орган влади (Данія, Естонія, Фінляндія, Литва та Нідерланди), а в комбінованому – і приватні, і державні організації (Чехія, Люксембург, Мальта, Польща, Іспанія та Словаччина) [9, с. 15-20].

До стимулюючих умов виробництва органічних продуктів варто віднести і запровадження для них єдиного спеціального маркування, що сприяє формуванню стійких ринкових переваг виробників таких продуктів. У міжнародній практиці застосовують різні види маркувань (рис. 1). У країнах ЄС, до прикладу, це так званий «євролисток», що утворений шляхом злиття прапора ЄС та листка. Таке маркування органічної продукції формує впевненість споживачів у якості, безпечності та пильному контролі держави за її виробництвом.

Рис. 1. Чинні маркування відповідності органічним стандартам.

Джерело: сформовано на основі [10; 11].

Аналіз розвитку органічного сільського господарства у світі дає підстави стверджувати, що Україна має значний природний потенціал та потенційні конкурентні переваги для його розвитку. Також з огляду на історію сприяння екологізації сільського господарства у країнах-лідерах, доцільно скористатись європейським досвідом в нашій державі для формування дієвого механізму сприяння органічному сільському господарству.

Висновки з проведеного дослідження.

1. Органічне сільське господарство, як спосіб екстенсифікації та екологізації аграрної сфери впродовж останніх десятиліть набуло світового поширення. Лідерами у цій сфері є:

- за розміром зайнятих площ: Австралія, Аргентина, США, Китай, Іспанія, Італія, Індія, Німеччина, Франція та Уругвай;
- за часткою органічних земель у структурі сільгоспугідь країни: Фолклендські о-ви, Ліхтенштейн, Австрія, Французька Гвіана, Швеція, Естонія, Самоа, Швейцарія, Чехія та Латвія;
- за кількістю виробників органічної продукції: Індія, Уганда, Мексика, Об'єднана Республіка Танзанія, Ефіопія, Перу, Туреччина, Італія, Іспанія, та Домініканська Республіка;
- за обсягом роздрібної торгівлі органічними харчовими продуктами: США, Німеччина, Франція, Канада, Великобританія, Італія, Швейцарія, Австрія, Японія та Іспанія;
- за рівнем споживання органічної продукції на душу населення: Швейцарія, Данія, Люксембург, Австрія, Ліхтенштейн, Швеція, Німеччина, США, Франція та Канада;
- за рівнем бюджетного стимулювання: країни ЄС, США та Канада.

2. Геополітичне становище України (сусідство з країнами ЄС) та поступова реалізація її проєвропейських прагнень є доброю платформою для формування державної політики стимулювання органічного сільгоспвиробництва задля екологізації та сталого розвитку аграрної сфери України.

3. Безпосереднє сусідство і Росією та Білоруссю необхідно використовувати для реалізації експортного потенціалу української органічної продукції, оскільки ці країни мають великі за обсягами внутрішні ринки харчових продуктів та значно менше ніж в Україні внутрішнє виробництво органічної аграрної продукції.

4. Для формування дієвого механізму стимулювання виробництва та споживання органічної продукції в Україні доцільно комплексно застосовувати заходи, успішність яких доведена міжнародним досвідом, зокрема необхідно:

- запровадити прозоре адресне бюджетне стимулювання переходу аграріїв на ґрунтозахисні системи землеробства та його подальше ведення, а також компенсацію витрат у зв'язку із сертифікацією органічного сільгоспвиробництва;

- сформувати державну систему контролю суб'єктів органічного сектору економіки (виробників, переробних підприємств та трейдерів) із поступовим переходом на змішаний тип контролюючої системи (по мірі розвитку приватних структур, що можуть бути акредитовані для здійснення такого інспектування);

- стимулювати внутрішній споживчий попит шляхом об'єктивного інформування населення про вплив виробництва та споживання органічної продукції на довкілля та здоров'я людей (через громадські слухання, освітні заходи, засоби масової інформації, виставки, ярмарки і т. ін.);

- створити умови для розвитку інфраструктури ринку органічної продукції (доступність для виробників прямого збуту, формування спеціалізованих торгових точок та відділів у магазинах, розвиток оптової та електронної торгівлі).

5. Поряд із існуючими в Україні приватними маркуваннями органічної продукції («Органік стандарт», «Зелений журавлик» тощо) необхідно запровадити єдине державне маркування, що допоможе українським споживачам відрізнити органічні продукти харчування від неорганічних та заохотить вітчизняних виробників і трейдерів долучитися до органічного сектору сільського господарства.

Література

1. Артиш В. І. Розвиток світового ринку органічної продукції / В. І. Артиш // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 113-116.
2. Беленький А. Соответствовать мировым тенденциям : рынок экологически чистой (органической) продукции / А. Беленький // Овощеводство. – 2010. – № 3. – С. 25-29.
3. Віллер Х. Світ органічного сільського господарства. Статистика та тенденції 2013 року / Х. Віллер, Дж. Лерноуд, Л. Кільхер. – Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL). – К.: – 2013. – 59 с.
4. Гармашів В. В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В. В. Гармашів, О. В. Фомічова // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 7. – С. 11-16.
5. Гошовська З. Органічні підходи : варто очікувати нової хвилі попиту на органічну продукцію як у світі в цілому, так і в Україні зокрема / З. Гошовська // The Ukrainian Farmer. – 2010. – № 7. – С. 8-29.
6. Гуцаленко О. О. Екологічне сільське господарство Польщі / О. О. Гуцаленко // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 153-155.
7. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
8. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектору економіки: монографія / Т. О. Зінчук ; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – Житомир: ДВНЗ «Державний агроекологічний університет», 2008. – 384 с.
9. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства / І. Уран, Б. Хубер, К. Дитртова, Н. Прокопчук, Т. Айзернінг, Х. Віллер. – Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL). – К.: – 2013. – 122 с.
10. Найбільш поширені в Україні знаки відповідності органічним стандартам інших сертифікаційних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gpp.in.ua/icea-scho-oznachae-tsey-znak.html>
11. Органік в Україні [Електронний ресурс] / Федерація органічного руху України. – Режим доступу: <http://organic.com.ua/>.
12. Щодо напрямів розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1292/>

References

1. Artysh, V.I. (2010), "Development of the world market of organic products", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 113-116.
2. Belenkiy, A. (2010), "Conform to global trends: the market of environmentally friendly (organic) products", *Ovoshchevodstvo*, no. 3, pp. 25-29.
3. Viller, Kh., Lernoud, Dzh., Kilkher, L. (2013), *Svit orhanichnoho silskoho hospodarstva. Statystyka ta tendentsii 2013 roku* [The World of Organic Agriculture. Statistics and Trends 2013], *Doslidnyi instytut orhanichnoho silskoho hospodarstva (FiBL, Kyiv, Ukraine, 59 p.*
4. Harmashiv, V.V., Fomichova, O.V. (2010), "On the question of organic agricultural production in Ukraine", *Visnyk ahrarynoi nauky*, no. 7, pp. 11-16.
5. Hoshovska, Z. (2010), "Organic approaches: should expect a new wave of demand for organic products in the world as a whole, and particularly in Ukraine", *The Ukrainian Farmer*, no. 7, pp. 8-29.
6. Hutsalenko, O.O. (2008), "The ecological Agriculture of Poland", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 153-155.
7. Zakon Ukrainy «Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii ta syrovyny» [Law of Ukraine "About the production and circulation of organic agricultural products and raw materials"], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
8. Zinchuk, T.O. (2008), *Yevropeiska intehratsiia: problemy adaptatsii ahrarynoho sektora ekonomiky* [European Integration: the problem of adaptation of the agricultural sector], monograph, In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy, DVNZ «Derzhavnyi ahroekolohichnyi universytet», Zhytomyr, Ukraine, 384 p.
9. Uran, I., Khuber, B., Dytrtova, K., Prokopchuk, N., Aizerninh, T., Viller, Kh. (2013), *Mozhlyvosti derzhavnoi pidtrymky dlia rozvytku orhanichnoho silskoho hospodarstva* [Features of state support for the development of organic agriculture], *Doslidnyi instytut orhanichnoho silskoho hospodarstva (FiBL, Kyiv, Ukraine, 122 p.*
10. The most popular in Ukraine marks of conformity with organic standards other certification systems, available at: <http://gpp.in.ua/icea-scho-oznachae-tsey-znak.html>
11. Organic in Ukraine, available at: <http://organic.com.ua/>.
12. Regarding the areas of organic production of agricultural products in Ukraine. Policy Brief, available at: <http://niss.gov.ua/articles/1292/>